BOSHLANG‘ICH TA'LIM ONA TILI DARSLARIDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI

To‘rabekovaAziza Mirabek qizi –
GulDPI o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Jumanazarova Zaxro Berdiyor qizi –
GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 4-kurs talabalasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ona tili darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishning pedagogik ahamiyati va samaradorligi tahlil qilinadi. Xususan, AKT vositalarining o‘quvchilarning o‘qish, yozish, nutq va grammatik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, Mark Prensky tomonidan ilgari surilgan “raqamli ona tili” nazariyasi asosida zamonaviy o‘quvchilarning o‘rganish uslublari hamda ularning ta’lim jarayoniga ta’siri ilmiy jihatdan tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ona tili ta’limi, raqamli ta’lim, raqamli avlod, interaktiv metodlar, multimedia vositalari, boshlang‘ich ta’lim, raqamli savodxonlik, blended learning, innovatsion pedagogika, elektron ta’lim resurslari.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогическое значение и эффективность использования информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) на уроках родного языка. В частности, раскрывается роль средств ИКТ в

развитии у учащихся навыков чтения, письма, речи и грамматической компетенции. Также на основе теории «цифровых аборигенов», предложенной Марком Пренски, с научной точки зрения рассматриваются особенности современных стилей обучения учащихся и их влияние на образовательный процесс.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, обучение родному языку, цифровое образование, цифровое поколение, интерактивные методы, мультимедийные средства, начальное образование, цифровая грамотность, blended learning, инновационная педагогика, электронные образовательные ресурсы.

Annotation. This article analyzes the pedagogical significance and effectiveness of using information and communication technologies (ICT) in mother tongue lessons. In particular, the role of ICT tools in developing students' reading, writing, speaking, and grammatical competencies is highlighted. In addition, based on Mark Prensky's theory of "digital natives", the learning styles of modern students and their influence on the educational process are scientifically analyzed.

Keywords: information and communication technologies, mother tongue education, digital education, digital generation, interactive methods, multimedia tools, primary education, digital literacy, blended learning, innovative pedagogy, electronic educational resources.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan davrda ta'lim tizimi oldiga mutlaqo yangi vazifalar qo'yilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning savodxonligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda ularni zamonaviy axborot muhitida samarali faoliyat yuritishga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, ona tili darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylanib bormoqda.

Ona tili ta'limi nafaqat o'quvchilarning o'qish, yozish va nutqiy kompetensiyalarini shakllantiradi, balki ularning tafakkuri, ijodkorligi va muloqot madaniyatini ham rivojlantiradi. Zamonaviy AKT vositalari esa ushbu jarayonni yanada samarali, qiziqarli va interaktiv tashkil etish imkonini beradi. Elektron darsliklar, multimedia vositalari, interaktiv mashqlar, virtual platformalar va raqamli o'yin texnologiyalari orqali o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi ortadi, bilimlarni o'zlashtirish darajasi esa sezilarli ravishda yaxshilanadi.

Bugungi "raqamli avlod" vakillari texnologik muhitda ulg'ayib borayotganligi sababli, an'anaviy o'qitish usullari ularning ehtiyojlarini to'liq qondira olmay qolmoqda. Shu bois ta'lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o'quvchini faol ishtirokchiga aylantirish hamda AKT asosida ta'limning yangi metodlarini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda ona tili darslarida AKTdan foydalanish o'quvchilarning savodxonligini oshirish, nutq madaniyatini shakllantirish va mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur maqolada ona tili darslarida AKTdan foydalanishning pedagogik ahamiyati, uning o‘quvchilarning til kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rni, xorijiy tajribalar hamda bu boradagi mavjud muammolar va ularning yechimlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Ona tili darslarida AKTning ahamiyatini quyidagi yo‘nalishlarda ko‘rish mumkin:

1. O‘qish ko‘nikmasini rivojlantirishda elektron matnlar, interaktiv o‘qish topshiriqlari, audio-kitoblar o‘quvchilarni o‘qishga qiziqtirib, tezlik va tushunish darajasini oshiradi.

2. Yozuv ko‘nikmasini shakllanttirishda klaviatura yordamida yozish, animatsiyali harflar, interaktiv imlo mashqlari bolalar uchun yozishni qiziqarli jarayonga aylantiradi.

3. Nutq rivojlantirishda video, audio materiallar, nutq to‘garaklari va multimedia prezentatsiyalar og‘zaki nutqni boyitishga xizmat qiladi.

4. Grammatika o‘rgatishda interaktiv mashqlar, test-dasturlar grammatik qoidalarni mashq qildirish uchun turli xil vaziyatlar yaratadi.

5. Leksika boyitishda vizual kartochkalar, animatsiyali rasmlar yangi so‘zlarni uzoq muddatga esda qoldirish imkonini beradi.

O‘zbekistonlik tadqiqotchilar N. Musayeva, X. Qodirov, D. Yo‘ldosheva va boshqalarning ishlarida qayd etilganidek, AKTdan foydalanish darsda o‘quvchilar faolligini o‘rtacha 40–60 foizga oshiradi. Bundan tashqari, o‘quvchilarning darsga davomati, uyga vazifani bajarish sifati va ota-onalar bilan ta’lim jarayonidagi hamkorlik ham sezilarli darajada yaxshilanadi.

Amerikalik pedagog Mark Prensky “raqamli ona tili” tushunchasini kiritib, bugungi avlod bolalari kompyuter, internet va raqamli qurilmalar bilan o‘sib ulg‘aygani uchun ularning o‘rganish uslubi ham o‘zgarganligi haqida yozadi. Shu bois an’anaviy “darslik – o‘qituvchi – doska” uchligidan iborat ta’lim muhiti bu avlod ehtiyojlariga to‘la javob bera olmaydi. Mark Prensky tomonidan ilgari surilgan “raqamli ona tili” nazariyasi zamonaviy ta’lim tizimini tushunishda muhim o‘rin tutadi. U 2001-yilda e’lon qilgan “Digital Natives, Digital Immigrants” maqolasida jamiyat a’zolarini ikki guruhga ajratadi: raqamli texnologiyalar muhitida tug‘ilib o‘sgan “raqamli ona til egalari” va bu texnologiyalarni keyinchalik o‘rgangan “raqamli muhojirlar”. Prensky fikriga ko‘ra, aynan birinchi guruh vakillari bugungi kunda maktab va oliy ta’lim muassasalarida asosiy o‘quvchilarni tashkil etadi va ularning fikrlash, axborotni qabul qilish hamda o‘rganish uslubi avvalgi avlodlardan sezilarli darajada farq qiladi.

Raqamli avlod vakillari axborotni tezkor qabul qilishga, bir vaqtning o‘zida bir nechta vazifani bajarishga (multitasking), vizual va interaktiv materiallar bilan ishlashga moyil bo‘ladi. Ular odatda qisqa va aniq ma’lumotlarni afzal ko‘radi, tezkor natija va darhol fikr-mulohaza (feedback) kutadi. Shuningdek, ular uchun o‘yin elementlari orqali o‘rganish, ya’ni gamifikatsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Bu xususiyatlar ularning texnologik muhitda ulg‘aygani bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, Prensky bu jarayon insonning kognitiv rivojlanishiga ham ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi.

Mazkur nazariya ta’lim tizimiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. An’anaviy “darslik – o‘qituvchi – doska” modeliga asoslangan o‘qitish usuli bugungi raqamli avlod ehtiyojlariga to‘liq javob bermasligi qayd etiladi. Shu sababli, zamonaviy ta’limda interaktiv metodlar, multimediya vositalari, virtual muhitlar, simulyatsiyalar va o‘yinlashtirish elementlarini keng qo‘llash zarur deb hisoblanadi. Bundan tashqari, talaba markazli yondashuvni rivojlantirish, o‘quvchini faollashtirish va mustaqil o‘rganishga undash muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq, ushbu nazariya bir qator tanqidlarga ham uchragan. Ayrim tadqiqotchilar, jumladan David Buckingham, “raqamli avlod” tushunchasi haddan tashqari umumlashtirilganini ta’kidlaydi. Ularning fikricha, barcha yoshlar ham texnologiyadan bir xil darajada samarali foydalana olmaydi va texnologik savodxonlik avtomatik ravishda chuqur bilim yoki tanqidiy fikrlashni anglatmaydi. Shuningdek, ta’limdagi muammolarni faqat texnologiya yordamida hal qilish mumkin emasligi ham qayd etiladi.

Shu bilan birga, Prensky nazariyasi zamonaviy pedagogik yondashuvlarning rivojlanishiga turtki bo‘ldi. Bugungi kunda aralash ta’lim (blended learning), teskari sinf (flipped classroom), raqamli savodxonlik va 21-asr ko‘nikmalarini rivojlantirish kabi konsepsiyalar aynan shu g‘oyalar asosida keng qo‘llanilmoqda. Umuman olganda, “raqamli ona tili” nazariyasi ta’lim tizimini zamon talablari asosida qayta ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi. Bu esa pedagogika, texnologiya va psixologiyaning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlash orqali samarali ta’lim muhitini yaratishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda umumta’lim maktablari zamonaviy kompyuter texnikasi, interaktiv doskalar, multimediya vositalari hamda internet tarmog‘i bilan bosqichma-bosqich ta’minlanmoqda. Shu bilan birga, AKT vositalarining moddiy-texnik jihatdan mavjudligi ularning ta’lim jarayonida samarali qo‘llanilishini to‘liq kafolatlamaydi.

Mazkur muammoning yuzaga kelishiga bir qator omillar sabab bo‘lmoqda. Jumladan: – o‘qituvchilarning AKT sohasidagi amaliy ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmaganligi;

– ona tili faniga moslashtirilgan sifatli elektron ta’lim resurslarining cheklanganligi;

– ayrim hududlarda internet aloqasining barqaror emasligi;

– dars jadvalining zichligi va vaqt resurslarining cheklanganligi;

– o‘qituvchilarda yangi texnologiyalarni qo‘llashga nisbatan psixologik to‘siqlarning mavjudligi.

Jahon tajribasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, rivojlangan davlatlarda AKT ta’lim jarayonining ajralmas qismi sifatida shakllangan. Xususan, Finlandiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda har bir o‘quvchi individual raqamli qurilmalar bilan ta’minlangan bo‘lib, o‘qituvchilar AKTni darsning barcha bosqichlariga integratsiya qilgan. Bu mamlakatlarda ona tili o‘qitishda interaktiv platformalar, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim ilovalari hamda adaptiv o‘quv tizimlari keng qo‘llaniladi.

Finlandiya ta’lim tizimida ona tili va adabiyot darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish shunchaki matnni elektron shaklda o‘qish emas, balki “multisavodxonlik” (multiliteracy) tushunchasini rivojlantirishga qaratilgan. Finlandiya Milliy o‘quv dasturida (2016) ona tili fani doirasida AKTdan foydalanish o‘quvchining axborotni turli shakllarda — matnli, vizual, audio va raqamli ko‘rinishda qabul qilish hamda yaratish qobiliyatini shakllantirishning asosiy vositasi sifatida belgilangan. Bu yondashuv o‘quvchini passiv iste’molchidan faol kontent yaratuvchisiga aylantirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinflarda AKT ona tili darslariga o‘yin va ijodkorlik orqali kirib keladi. Masalan, o‘quvchilar an’anaviy insholar yozish o‘rniga, planshetlar yordamida raqamli hikoyalar (digital storytelling) yaratishadi. Bunda ular o‘zlari yozgan matnni audio ko‘rinishida ovozlashtiradilar, unga mos rasmlar chizadilar yoki qisqa videolar bilan boyitadilar. Bu jarayon bolaning so‘z boyligini oshirish bilan birga, unga multimedia vositalari orqali o‘z fikrini ta’sirliroq ifodalashni o‘rgatadi. Shuningdek, savod o‘rgatish jarayonida "Ekapeli" kabi maxsus o‘yinlashtirilgan ilovalardan foydalaniladi, bu esa o‘qishda qiyinchilikka duch kelayotgan bolalarga individual sur’atda yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. AKT vositalari yordamida o‘quvchilarning o‘qish, yozish, tinglab tushunish va og‘zaki nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish, dars jarayonini interaktiv tashkil etish hamda o‘quvchilarni mustaqil izlanishga yo‘naltirish imkoniyati kengayadi. Ayniqsa, multimedia vositalari, elektron platformalar, raqamli o‘yinlar va interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirib, bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Biroq, ta’lim jarayonida AKTdan samarali foydalanish faqat texnik vositalar mavjudligi bilan cheklanmaydi. O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish, sifatli elektron ta’lim resurslarini yaratish, internet infratuzilmasini yaxshilash va pedagoglarni innovatsion faoliyatga rag‘batlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining AKTdan foydalanish bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Umuman olganda, ona tili darslarida AKTdan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish jarayonini zamonaviylashtiradi, ularni axborot jamiyatida faol yashashga tayyorlaydi hamda ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi. Shu sababli, kelajakda ta’lim tizimida AKT integratsiyasini yanada kengaytirish va pedagogik jihatdan takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Musayeva N., Qodirov X. Ta’limda axborot texnologiyalari. – Toshkent: Innovatsiya, 2022. – 196 b.

2. Prensky, M. Digital Natives, Digital Immigrants. – On the Horizon, 2001. Vol. 9, No. 5.

3. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.

4. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2010. – 272 с.

5. https://kun.uz/news/2018/08/13/ukuvci-va-ukituvci-orzusi-finlandia-talim-tizimi